

ครั้งที่ ๒ ยึดปัตตานี
สงครามต่อเนื่องจากคราศึกแก้ทัพ

สงครามครารุกเข้ายึดเมืองปัตตานีนี้เกิดขึ้นในปีเดียวกับที่เกิดสงครามเก้าทัพ แท้จริงแล้วอาจจะกล่าวได้ว่าการสงครามที่เกิดขึ้นมาในครั้งนี้นี้เกิดจากผลพลอยได้จากการรบในคราสงครามเก้าทัพนั่นเอง กล่าวคือ หลังจากที่กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) ได้ยกทัพหลวงลงไปช่วยเหลือการสงครามกับพม่าตามแถบหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยยกทัพไปตั้งประทับอยู่ที่เมืองสงขลา

หลังจากที่กองทัพไทยสามารถรุกไล่ทัพพม่าจนแตกกระเจิงหนีกลับไปได้แล้ว กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ก็ทรงส่งทูตให้ไปเจรจากับปัตตานี อดีตเมืองประเทศราชของสยามที่เวลานั้นตั้งตัวกระด้างกระเดื่องให้ยอมกลับมาสวามิภักดิ์แต่โดยดี แต่ปรากฏว่าสุลต่านแห่งปัตตานีในเวลานั้นไม่ยินยอมสงครามระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์กับปัตตานีจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้น

• ปฐมหลัง •

ราชอาณาจักรปัตตานี เป็นหนึ่งในอาณาจักรมลายูตอนบน ตั้งอยู่ติดกับรัฐไทรบุรี และกลันตัน นับได้ว่าเป็นอาณาจักรเก่าแก่ที่สามารถสืบย้อนประวัติศาสตร์ไปได้ถึงสมัยทวารวดี

ครั้งที่อยุธยาเป็นราชธานีของคนไทยนั้นปัตตานีถูกรวบเข้ามาเป็นหนึ่งในประเทศราชของอยุธยา แม้ว่านักประวัติศาสตร์บางกลุ่มหรือชาวมลายูบางส่วนจะไม่ยอมรับการเป็นประเทศราชของปัตตานีก็ตามที่ด้วยการอ้างเรื่องการถวายเครื่องราชบรรณาการของปัตตานีต่ออยุธยา ๓ ปีครั้งนั้น ไม่ได้เป็นหลักประกันเรื่องการเข้ายึดครองของสยามต่อปัตตานีเสียทีเดียว ทั้งนี้เพราะแท้จริงแล้วการที่ปัตตานีถวายเครื่องราชบรรณาการนั้นอาจเป็นเพียงการแสดงความเคารพตามธรรมเนียมของเมืองเล็กที่มีต่อเมืองใหญ่ ดังเช่นที่ไทยเองก็ได้ถวายเครื่องราชฯ หรือ “จิ้มก้อง” ต่อจีนอยู่เสมอ ๆ นั่นเอง

แต่กระนั้นก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า หลายครั้งหลายหนที่ไทยสามารถยกทัพไปปราบปรามปัตตานีและบีบบังคับให้ปัตตานีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในขอบขัณฑสีมาของอยุธยา โดยเฉพาะในยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่สยามรุกรานปัตตานีจนเสียหาย เป็นต้น

ปัตตานีผ่านการปกครองของ ๒ ราชวงศ์ที่ถืองืนมาก่อน คือ ราชวงศ์ศรีวังสา และต่อมาคือ ราชวงศ์กลันตัน แต่ปรากฏว่าหลังความวุ่นวายในเรื่องการแย่งชิงอำนาจกันของราชวงศ์กลันตันปัตตานีก็ตกอยู่ในความมระส่ำระสายและบ้านเมืองก็ตกต่ำลงไปมาก

พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียเมืองให้แก่พม่า ทางปัตตานีที่ถูกถือว่าเป็นประเทศราชของสยามก็ได้รับการปลดแอกไปโดยปริยาย กระนั้น ด้วยความแตกแยกภายในของปัตตานีเองก็ทำให้บ้านเมืองอ่อนแออยู่ใช่น้อย

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถกอบกู้เอกราชได้สำเร็จและตั้งพระนครขึ้นใหม่ที่กรุงธนบุรีแล้ว ใน พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้นำ

กำลังทัพจากพระนครลงมาโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชที่ตั้งตัวเองเป็นใหญ่
ขึ้นมาหลังจากกรุงแตก ปรากฏว่าในการรบครั้งนั้นทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรี
สามารถเข้ายึดเมืองนครศรีธรรมราชสำเร็จ แต่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคือ
เจ้าพระยานคร (หนู) ได้หลบหนีไปยังเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา

กองทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ติดตามไปจนถึงเมืองสงขลา พระยา
นคร พระยาสงขลา และพระยาพัทลุง ซึ่งถือเป็นก๊กนครศรีธรรมราชเวลานั้น
จึงต้องหนีต่อไปอีก และได้เข้าไปหลบอาศัยอยู่ในเขตเมืองปัตตานี เมื่อกองทัพ
ของสยามติดตามไปจนถึงเขตเมืองเทพา ที่ถือกันว่าเป็นเขตแดนระหว่างสยาม
กับปัตตานีในสมัยนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้จัดส่งผู้แทนไปเจรจากับเจ้าเมือง
ปัตตานีให้ช่วยจับกุมให้

ปัตตานีซึ่งแม้เวลานั้นจะเป็นอิสระอยู่ก็ตาม กระนั้นด้วยความอ่อนแอ
อันเกิดจากเหตุการณ์ภายในของตัวเองอยู่การที่จะแข็งขึ้นต่ออำนาจของ
พระเจ้ากรุงธนบุรีย่อมไม่ใช่เรื่องที่สมควร ดังนั้นสุลต่านแห่งปัตตานีจึงให้คน
ไปดำเนินการจับกุมตัวของเจ้าเมืองทั้ง ๓ มามอบให้แก่ทัพของสยาม พระ
ราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ เขียนเอาไว้ว่า

“...พระยาตานีเห็น มีอาจขัดไว้ได้ จึงส่งตัวเจ้าเมืองนคร พระยาพัทลุง
พระยาสงขลา เจ้าพัศ เจ้ากลาง และบรรดาบุตรภรรยามาให้ เจ้าพระยา
จักรีสั่งให้จำคนโทษทั้งปวงใส่เรือรบมาถวายพระเจ้าตากที่เมืองสงขลา เจ้า
เมืองปัตตานีหลบการถูกบุกเข้าตีไปได้ โดยยอมตม่น้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อ
พระเจ้าตาก”

ถือเป็นวิกฤตการณ์ครั้งหนึ่งของปัตตานีที่สามารถเอาตัวรอดจาก
อำนาจที่เข้มแข็งของพระเจ้ากรุงธนบุรีไปได้ในเวลานั้น ไม่ว่าการที่พงศาวดาร
ของไทยได้เขียนเอาไว้ว่าเจ้าเมืองปัตตานีได้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา นั้นจะ
จริงหรือเท็จประการใด แต่การกระทำของปัตตานีในเวลาต่อมาก็แสดงให้เห็น
เห็นว่าไม่ได้ยินยอมหรือขึ้นกับกรุงธนบุรี

นั่นคือ เมื่อพม่าได้ยกทัพมาตีหัวเมืองทางใต้ของสยามใน พ.ศ. ๒๓๑๙ บัตตานีก็กลับปฏิเสธการร้องขอทหารให้มาช่วยของสยาม และกลับประกาศแข็งเมืองขึ้นมาอีกเสียด้วยซ้ำ โดยมีหลักฐานคือ ในวันพุธแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ พ.ศ. ๒๓๒๐ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ส่งหนังสือมากราบทูลพระเจ้าตากว่า “เมืองตานีกระด้าง ปีนหน้าจะขอออกไปตี”

หลังการประกาศแข็งเมืองของบัตตานีเป็นเวลาเดียวกับที่สุลต่านมุฮัมหมัดได้สถาปนาตัวเองขึ้นมาเป็นสุลต่าน พระองค์คงรู้ว่าสยามจะต้องลงมาโจมตีบัตตานีอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงมีรับสั่งให้ชาวเมืองบัตตานีเตรียมทัพเอาไว้ ว่ากันว่าบัตตานีไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับสงครามมาเป็นเวลานานอีกทั้งภายในก็ยังอ่อนแออยู่มาก ดังนั้นแม้ชาวเมืองจะพยายามเตรียมพร้อมเอาไว้เต็มที่อย่างไรก็ตาม แต่ภาพของสงครามที่จะเกิดก็ยังสร้างความหวาดหวั่นให้ไม่น้อย

ครั้งนั้นมีการจัดวางปืนใหญ่ไว้นอกพระราชวัง พร้อมจัดการจัดตั้งกองพลขึ้นรักษากำแพงและป้อมปราการอย่างแข็งขัน แต่ปรากฏว่าสงครามก็ยังไม่ทันได้เกิดขึ้นมา ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียังไม่มีเวลาที่จะลงมาจัดการกับบัตตานีอย่างแท้จริงอีกทั้งเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองอื่นๆ อันเป็นกำลังสำคัญของสยามในภาคใต้เวลานั้นก็ยังต้องเจียดผู้คนขึ้นไปช่วยการศึกษาสงครามที่เมืองหลวงทำให้ไม่มีเวลามาจัดการกับบัตตานี กระทั่งเปลี่ยนแผ่นดินในที่สุด

สุลต่านมุฮัมหมัด เป็นสุลต่านของบัตตานีที่ได้สถาปนาตัวเองมาจากการเป็นขุนนาง พันเพเดิมอยู่ที่บ้านควา (ปัจจุบันตั้งอยู่ในอำเภอมายอ จังหวัดบัตตานี) ปกครองบัตตานีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๙-๒๓๒๙

ดังนั้นตลอดรัชสมัยของสุลต่านพระองค์นี้ของบัตตานีจึงตกอยู่ในภาวะของความหวาดระแวงว่าจะเกิดสงครามใหญ่อยู่ตลอดเวลา กระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ และอีก ๓ ปีต่อมาเมื่อเกิดสงคราม ๙ ทัพขึ้นมา สงครามที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ระหว่างสยามกับบัตตานีก็เกิดขึ้น

เมื่อกรมพระราชวังบวรรมมหาสุรสิงหนาทยกทัพมาช่วยเหลือหัวเมือง
ปักษ์ใต้ของสยามเพื่อรบกับพม่าที่เข้ามาบูรณและเมื่อเห็นว่าทัพไทยสามารถ
เอาชนะทัพของพม่าได้แล้ว พระองค์ซึ่งเสด็จมาตั้งทัพอยู่ที่เมืองสงขลาใน
เวลานั้นก็เห็นว่าเมืองปัตตานีตั้งแข็งเมืองมานานแล้วเห็นที่ว่าการเสด็จมา
ของพระองค์ในครั้งนี้จะเป็นโอกาสที่ดีในการปราบปรามปัตตานี จึงทรงมี
ดำรัสให้ทัพสยามบุกปัตตานีทันที

• สงครามยึดปัตตานี •

การรบระหว่างทัพสยามกับไทยของปัตตานีในครั้งนั้น พระราช
พงศาวดารของไทยเขียนเอาไว้ด้วยไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก โดยได้
กล่าวเพียงว่า กรมพระราชวังบวรรมมหาสุรสิงหนาท ทรงให้ทัพหน้าออกไปโจมตี
เมืองปัตตานีแล้วติดตามมาหนูนโดยทัพหลวงเมืองปัตตานีก็แตก

แต่ในเอกสารของทางปัตตานี โดยเฉพาะจากหนังสือ “ประวัติราช
อาณาจักรมลายูปัตตานี” ของอิบรอฮีม ซุกรี ซึ่งถือเป็นตำราของนักการศึกษา
ประวัติศาสตร์ปัตตานี ได้เขียนเอาไว้ละเอียดพอสมควรว่า

“...พระมหากษัตริย์ (กรมพระราชวังบวรรมมหาสุรสิงหนาท) ได้นำทัพ
เข้าสู่เมืองสงขลา เพื่อจัดเตรียมการปกครองที่นั่น เสร็จแล้วจึงส่งราชทูตมายัง
เมืองปัตตานีขอร้องให้สุลต่านมูฮัมหมัดยอมจำนนเสียโดยดี แต่ราชาและ
เสนาบดีปัตตานีไม่ยินยอม ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์ทรงบัญชาให้พระยา
กลาโหม เป็นแม่ทัพนำกำลังทหารยาตราทัพตรงมาที่ปัตตานี ทรงกำชับให้
ยึดเมืองให้จงได้”

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าปัตตานีในยามนั้นอ่อนแอเกินกว่าที่จะตั้งรับทัพ
ใหญ่หรือทำสงครามยึดเยื้อได้ กระนั้นชาวเมืองก็ตอบรับการขอร้องขององค์
สุลต่านที่ขอให้มีความสมานฉันท์และร่วมมือกันต่อต้านทัพของสยาม

“ขณะที่กองทัพสยามกำลังเคลื่อนพลใกล้ถึงเมืองปัตตานี สุลต่านมุฮัมหมัดบัญชาให้ชาวเมืองรวมพลด้านนอกพระราชวัง โดยแบ่งออกเป็น ๒ กองพลกองพลแรกให้รักษาป้อมปราการชายฝั่งแม่น้ำปัตตานี กองพลที่สองให้ป้องกันตรงหน้าพระราชวัง จากนั้นก็แจกจ่ายอาวุธยุทโธปกรณ์พร้อมกับปืนใหญ่ ปืนใหญ่ชื่อว่า ศรีปัตตานี ซึ่งเคยทำสงครามชนะสยามมาแล้วได้นำมาวางไว้หน้าพระราชวัง รอคำสั่งที่จะปฏิบัติหน้าที่อยู่ทุกขณะ”

ไม่กี่วันต่อมากองทัพสยามที่นำโดยพระยากลาโหมก็นำกองทัพเรือมาถึงปากน้ำปัตตานี และจอดรออยู่หน้าอ่าวปัตตานีเพื่อรอฤกษ์เข้าโจมตีเอกสารของปัตตานีเล่าเหตุการณ์ตอนนี้ว่า มีขุนนางเชื้อสายสยามในเมืองปัตตานีคนหนึ่งชื่อนายจันทอง ซึ่งเดิมเป็นชาวเมืองนครแต่ได้เข้ารับราชการในราชสำนักปัตตานีจนเป็นที่เชื่อใจขององค์สุลต่าน

นายจันทองเข้าไปกราบทูลต่อองค์สุลต่านว่า เขายินดีออกต่อต้านทัพสยามโดยขอให้สุลต่านแต่งตั้งให้เขาได้ไปประจำอยู่ที่ป้อมริมฝั่งแม่น้ำ พร้อมขอเรือขนาด ๕ ศอก ๑ ลำ เพื่อให้สามารถบรรทุกปืนใหญ่ได้สะดวก ด้วยความไว้วางใจ สุลต่านจึงทรงยินยอมให้ตามคำขอ แต่ปรากฏว่าเมื่อนายจันทองออกไปแล้ว ตกกลางคืนก็นำเรือที่ได้ออกไปขอเข้าพบกับพระยากลาโหมของทัพสยาม แล้วก็เปิดเผยความลับและแผนการของปัตตานีที่จะต่อต้านทัพสยามให้กับทัพสยามได้รับรู้จนหมดสิ้น ไม่เว้นแม้แต่เรื่องกำลัง และคลังอาวุธ รวมไปถึงสถานที่ตั้งของป้อมปราการต่าง ๆ

ดังนั้นเมื่อได้เวลาแล้วทัพจากสยามก็เริ่มระดมยิงปืนใหญ่เข้าไปยังเมืองปัตตานี ทหารของปัตตานีถูกกระสุนปืนใหญ่เสียชีวิตไปจำนวนมาก มีการตอบโต้อยู่บ้าง กระนั้นก็ถูกระดมยิงปืนใหญ่อ่างหนักเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สุดท้ายทัพของสยามก็สามารถยกพลขึ้นบกสำเร็จ

ทัพสยามบุกเข้าไปยังป้อมปราการต่อสู้กันไม่นานก็ถูกสยามบุกเข้ายึดได้ทุกป้อม ทำให้เหลือแต่ทหารที่หน้าพระราชวังแล้วเท่านั้นทัพสยามก็บุก

ต่อไป การรบยังคงมีอย่างต่อเนื่องอยู่อีกหลายวัน ฝ่ายปัตตานีนำโดยสุลต่านมูฮัมหมัดระดมยิงปืนใหญ่ทั้ง ๒ กระบอกเพื่อต่อต้านเอาไว้อย่างแข็งขัน กระทั่งทหารทั้งสองฝ่ายต้องเข้าตะลุมบอนกันด้วยอาวุธสั้น

เอกสารของปัตตานีเขียนเอาไว้ว่า การต่อต้านของชาวเมืองปัตตานียังคงมีอย่างแข็งขันแต่ปัตตานีดูเหมือนจะอับโชคเมื่อองค์สุลต่านมูฮัมหมัดถูกกระสุนปืนใหญ่สิ้นพระชนม์ลงที่หน้าพระราชวัง เมื่อผู้นำสวรรคตไปแล้วผู้ตามยอมเสียขวัญเมื่อทัพสยามโหมกำลังเข้ามาอย่างหนักไม่นานทัพของปัตตานีก็แตกพ่ายเสียเอกราชให้กับสยามไปโดยปริยาย

● ผลของสงคราม ●

ความพ่ายแพ้ของปัตตานีในเวลานั้นยอมทำให้อิสรภาพและเอกราชของเมืองปัตตานีสิ้นสุดลงไปด้วย ทัพสยามก็ได้เข้าจับกุมชาวเมืองและเข้ายึดเอาทรัพย์สินสมบัติ เมาวังของสุลต่าน และกวาดต้อนเชลยชายหญิง รวมทั้งได้นำปืนใหญ่สมัยราชินีบูฮันรุ่งเรืองของปัตตานีกลับมายังกรุงสยาม ได้หนึ่งกระบอกคือ ปืนพญาตานี ส่วนอีกหนึ่งกระบอก ที่ชื่อว่าศรีนครา นั้นได้จมลงในทะเลบริเวณปากแม่น้ำปัตตานีขณะที่ทหารสยามกำลังช่วยกันยกขึ้นไปบนเรือ พร้อมกันเห็นว่าชาวในกรุงสยามเวลานั้นขาดแคลนเลยสั่งให้ทหารขนข้าวจากเมืองปัตตานีขึ้นจนเต็มทุกลำเรือขนกลับกรุงรัตนโกสินทร์

ผลจากชัยชนะของสยามต่อปัตตานีในครั้งนั้นใช่แต่เพียงจะทำให้สยามสามารถเข้ายึดครองปัตตานีเท่านั้นหากแต่หัวเมืองมลายูอีกหลายเมืองที่ก่อนหน้านี้เคยเป็นเมืองประเทศราชของไทยแต่กลับแข็งเมืองหลังเสียกรุงอย่างเช่นไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู เมื่อได้รู้ข่าวการพ่ายแพ้ของปัตตานีก็รีบจัดส่งทูตมาแสดงความสวามิภักดิ์และขอเข้าเป็นข้าในขอบขันทีสีมาในเวลาไม่นานด้วย

ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ

แต่งตั้ง ตนกู ลามิเดิน ซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองปัตตานีเก่าให้ดำรงตำแหน่ง
เจ้าเมืองปัตตานี ภายใต้การดูแลของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม โดยมีเมือง
นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางอำนาจของสยามในการดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้
ในเวลานั้น

ในเมืองปัตตานีนั้นแม้ตนกูลามิเดินจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง
ก็จริง แต่ที่กรือเซะซึ่งเป็นที่ตั้งพระราชวังเดิมนั้นเสียหายอย่างมากเพราะถูก
ทัพสยามเผาไปจนวอดวายแล้ว ตนกูลามิเดิน จึงมีคำสั่งให้ไปสร้างพระราชวัง
แห่งใหม่ขึ้นที่ปราวัน อันเป็นเมืองโบราณแห่งหนึ่งอยู่ในเขตอำเภอยะรังใน
ปัจจุบัน เรียกว่าต้องย้ายเมืองกันอีกครั้งหนึ่งนั่นเอง พร้อมกับภาระหน้าที่ของ
ตนกูลามิเดินในยามนั้นก็คือรวบรวมผู้คนสร้างเมืองปัตตานีให้ฟื้นคืนมาใหม่
ให้ได้

สยามได้รับผลประโยชน์จากสงครามในครั้งนี้อย่างเต็มที่นั่นคือได้เมือง
ประเทศราชของตัวเองคืนมาอีกครั้งหนึ่ง กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
เสด็จยกทัพกลับพระนครพร้อมความสำเร็จพร้อมเชลยศึกจำนวนมากจาก
ปัตตานี ส่วนที่เมืองปัตตานีนั้นมีแต่เสียงร้องไห้และความทุกข์ร้อนจากภัย
สงครามที่เกิดขึ้นมาในครั้งนั้น --●